

3. Архівні матеріали Центральної геофізичної обсерваторії (2000-2010 рр.).
4. Стафійчук В.І. Основи рекреації: Навчальний посібник для вузів / Київ. Нац. у-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с.
5. Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. - Львів: Світ, 1991. - 248 с.

УДК 911.2

Яценко А.Д.

ОСНОВНІ ВИДИ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛІСОКУЛЬТУРНИХ СИСТЕМАХ ПІВНІЧНО- ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті розглянуті основні існуючі та перспективні види туризму у територіальних рекреаційних лісокультурних системах Північно-Західного Приазов'я. Серед найпоширеніших видів туризму та рекреації виділяються: пішохідний туризм, спортивне орієнтування та змагання, пізнавальний та самодіяльний туризм. Як негативне явище, наявність неорганізованого туризму, який приводить до значних пошкоджень лісових біоценозів. Перспективними видами туризму для лісокультурних систем Північно-Західного Приазов'я є велотуризм, реабілітаційний та кінний туризм.

В статье рассматриваются основные существующие и перспективные виды туризма в территориальных рекреационных лесокультурных системах Северо-Западного Приазовья. Среди наиболее распространенных выделяют: пешеходный туризм, спортивное ориентирование и соревнования, познавательный и самодетельный туризм. Как негативное явление, существование неорганизованного туризма, который приводит к значительным повреждениям лесных биоценозов. Перспективными видами туризма для лесокультурных систем Северо-Западного Приазовья являются велотуризм, реабилитационный и конный туризм.

The paper examines the main current and future forms of tourism in regional recreational silvicultural systems Northwest Priazov. Among the most common release: hiking, sport orienteering and competitions, educational and amateur tourism. As a negative phenomenon, the existence of organized tourism, which leads to considerable damage to the forest biocenosis. Promising forms of tourism for silvicultural systems Northwest Priazov are cycling, horse riding and rehabilitation.

Праця і відпочинок – необхідні складові процесу людської життєдіяльності. При тривалій, виснажливій і одноманітній роботі людина відчуває втому. Тому виникає потреба відновити працездатність, поповнити баланс сил, набути нового творчого потенціалу. Науково-технічний прогрес поступово зменшує тривалість контакту з довкіллям, однак чим швидші темпи урбанізації, тим більшим стає потяг людей до природи. В умовах екстенсивної та інтенсивної взаємодії суспільства та природи, зростання потреб суспільства в рекреації, виникає об'єктивна необхідність в планомірному використанні природних багатств для задоволення потреб, тобто в організації особливого виду природокористування – рекреаційного лісокористування. В останні десятиріччя проблема використання лісових насаджень у рекреаційних цілях набула виключної актуальності. Механізація сільського

господарства, зростання шуму на полях, забруднення повітря, виникнення величезних за розмірами полів, змусили навіть сільських жителів надавати перевагу відпочинку в лісі.

Вплив зелених насаджень на всі сторони людського життя надзвичайно багатогранний, а позитивне значення загальновідоме і не підлягає сумніву. На сучасному етапі розвитку людства, у зв'язку із знищенням великої кількості лісів та освоєння безлісних регіонів з сухим кліматом, у яких практично відсутня природна дендрофлора, створення штучних зелених насаджень для оптимізації оточуючого середовища є дуже актуальним.

Одним з таких, майже безлісних регіонів, є південь степової зони України. Це регіон Північно-Західного Приазов'я. Виходячи з басейнового принципу виділення природних кордонів, Північно-Західне Приазов'я обмежується: зі сходу лінією вододілу річок Берди і Кальміусу з Кальчиком; з заходу і північного заходу – вододілом річок Дніпра і Молочної; на півночі – лінією вододілу Приазовської височини між річками Бердою та системою приток Мокрої, Сухої Конки і Гайчура з Кам'янкою [1]. З півдня територія обмежена береговою лінією Азовського моря з його затоками і лиманами.

Це зелений оазис серед посушливого приазовського степу, який повинен відповідним чином використовуватись для туризму та рекреації, одночасно зі збереженням природної складової. Майже всі ліси Північно-Західного Приазов'я є штучними. В невеликій кількості є залишки плавневих і байрачних лісів. Площа лісокультурних систем на території Північно-Західного Приазов'я складає 5145 га. Серед них виділяється Велико-Анадольське лісництво – найбільший штучно створений ліс у Європі, Старо-Бердянський ліс, Радивонівське та Богатирське (Алтагирське) лісництво. Майже всі вони були створені у першій половині XIX століття за для підвищення сільськогосподарських врожаїв, забезпечення населення деревиною та захисту від пилових бур. В наш час лісові насадження перетворилися в цілі рекреаційні системи з необхідним природними умовами, обладнанням, обслуговуючою інфраструктурою та органами керівництва.

Територіальні рекреаційні лісокультурні системи Північно-Західного Приазов'я мають дуже високий туристсько-рекреаційний потенціал, який повинен відповідним чином використовуватись. Рекреаційне і туристичне використання лісництв не суперечить Закону України «Про природно-заповідний фонд». Згідно зі статтею 49 Лісового кодексу України, “у порядку загального використання лісових ресурсів, громадяни мають право вільно перебувати в лісах, безкоштовно збирати для власного споживання дикорослі трав'янисті рослини, квіти, ягоди, горіхи, інші плоди, гриби, крім випадків, передбачених законодавчими актами” [4].

О.І. Тарасов виділяє 5 форм відпочинку (рекреаційного лісокористування) [7]:

1) дорожня – рекреанти переміщуються лише по дорогах з твердим покриттям;

2) бездорожня – рекреанти переміщуються по надґрунтовому покриву;

3) утилітарна (добувна) – рекреанти збирають дари лісу, рибалять, полюють;

4) бівуачна – рекреанти встановлюють палатки, розпалюють багаття;

5) транспортна – та ж бівуачна, але з використанням автомобілів;

6) кошова – рекреанти влаштовують у лісі тимчасове житло із заготівлею на місці будівельних матеріалів, дров тощо.

Домінуючим видом рекреації у територіальних рекреаційних лісокультурних системах є оздоровча рекреація, яка базується винятково на використанні цілющих властивостей лісів, її мета — відновлення працездатності людей, зняття фізичних і нервових навантажень. Протягом комфортного періоду року (з травня по жовтень) тисячі людей у вихідні виїжджають у ліси Північно-Західного Приазов'я на прогулянки, пікніки тощо. Як правило, оздоровча рекреація до деякої міри поєднується з утилітарною та пізнавальною.

Провідне місце у штучних лісах займає спортивно-туристична рекреація, яка поєднує заняття спортом, туризмом, мисливством і рибальством. Учні та наукові заклади проводять на базі лісонасаджень туристичні збори, екскурсії та наукові дослідження.

Розвивається, але нажаль не швидкими темпами, велотуризм. У перспективі необхідно створювати умови і для велотуристів. Для цього можуть підійти просіки або поліпшені лісові стежки. В місцях, привабливих для туристів, можна розвивати прокат велосипедів.

Важливе місце займає пішохідний, або спортивний туризм. Спортивний туризм має за мету спортивне удосконалення в подоланні природних перешкод. Це означає удосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості. Для реалізації спортивної мети здійснюють подорожі, насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи. За участь у спортивних походах можуть присуджуватися спортивні розряди і звання. Пішохідний туризм тісно пов'язаний з пізнавальним туризмом, який проводиться з метою розширення знань та уявлень щодо тих чи інших об'єктів, пам'яток соціального та природного змісту [2]. Туристичні маршрути простягаються відповідно до найбільш цікавих місць та історико-культурних пам'яток територіальних рекреаційних лісокультурних систем. Цей вид туризму найбільш поширений у Велико-Анадольському та Богатирському (Алтагирському) лісництві, де розміщуються 17 дитячих оздоровчих таборів. На базі територіальних рекреаційних лісокультурних систем учні навколишніх поселень та міст, а також студенти вузів проводять змагання зі спортивного орієнтування. Спортивне орієнтування є видом спорту, в якому учасник змагань за допомогою спортивної карти і компаса повинен

якнайшвидше подолати дистанцію, відвідавши певну кількість точок, які влаштовані на місцевості — контрольних пунктів. Контрольний пункт (КП) — це трикутна помаранчево-біла призма з розміром сторони 30х30 см, яку влаштовують на точному орієнтирі (горб, яма, галявина, інше), що є на карті, і обладнують засобом для відмітки (олівець, компостер або електронні засоби відмітки). На старті учасник отримує спортивну карту з нанесеними на неї КП, кількість яких, а також послідовність їх проходження, визначають судді. Переможець на дистанції визначається за кращим часом проходження всіх позначених на карті КП. Найпопулярніший вид спортивного орієнтування - за заданим напрямком. Це коли точки КП на карті з'єднані послідовно один за одним лініями. Спортсмен повинен саме в такій послідовності проходити їх.

Бівуачний вид туризму також поширений у територіальних рекреаційних лісокультурних системах. Він пов'язаний з установкою наметів і розпалюванням вогнищ. Різновидом бівуачної форми туризму є періодичний відпочинок людей на одному місці — вони створюють "стоянку", облаштовують місця для відпочинку та відходів. Подібна форма туризму загартовує туриста. Іншим різновидом бівуачної рекреації є пікнік-рекреанти (місце рекреації є основним пунктом відпочинку). При пікніковій рекреації сильно захаращується територія навколо означеного місця і підвищується агресивність самих рекреантів.

Перспективним видом туризму є кінний туризм. На базі Старо-Бердянського лісництва розвивається кінна ферма та з 2011 р. започатковано кінні прогулянки стежками лісництва.

Популярні заняття мисливством і рибальством. Однак необхідними елементами полювання є отримання ліцензії (дозволу), де обумовлюються терміни і норми відстрілу а також оплата права полювання. На базі лісництв створені звіроферми, де спеціально вирощують тварин для полювання.

Досить поширена в Північно-Західному Приазов'ї пізнавальна рекреація, головна мета якої — духовний розвиток людини, збагачення знань щодо живої та неживої природи. Під час лісових прогулянок відпочиваючі знайомляться з навколишньою місцевістю, її топографією, геологічною будовою, флорою і фауною, визначними історичними місцями. Вона здійснюється переважно шляхом організованих екскурсій на особливо цінні природні об'єкти і комплекси. Великий інтерес виявляють відпочиваючі до краєзнавства, історичних і архітектурних пам'яток. Великого поширення набула форма активного відпочинку населення — це купання, активні ігри, веслування, катання на човнах, різноманітні спортивні змагання. На берегах річок та лиманів зроблені штучні пляжі з насипом піску. Корисний ефект активних форм відпочинку зумовлений тим, що в процесі урбанізації фізична діяльність утратила для людства своє значення в повсякденному житті. Фізичні вправи необхідні як для збереження здоров'я практично здорових людей, так і в лікувальних цілях [6].

Під час фізичного навантаження відбувається перерозподіл діяльності всіх функціональних систем організму, підвищується інтенсивність обмінних процесів унаслідок посилення роботи систем дихання і кровообігу.

Перспективним видом для рекреаційних лісокультурних систем є транспортний туризм, але він є найбільш небезпечним для лісу. Рекреанти пересуваються по лісу без доріг. При цьому руйнується надґрунтовий покрив, ліс забруднюється вихлопними газами та мастильними матеріалами.

У Велико-Анадольському лісництві на базі курорту "Forest Park" набув поширення реабілітаційний туризм. Особливий лісовий мікроклімат, виділення насадженнями великої кількості фітонцидів, наявність навколо кварталів хвойних насаджень, сприяло виникненню цього напрямку туризму. Люди після перенесеного хірургічного втручання, або з захворюваннями дихальних шляхів та легень проходять тут реабілітацію та відмічають покращення стану свого здоров'я. Для загальнозміцнюючих прогулянок у великому лісовому масиві прокладають особливі маршрути – терренкури – «стежки здоров'я», які пролягають по ділянках із гарними санітарно-гігієнічними умовами. Лісові насадження здійснюють суттєвий психогігієнічний вплив на організм людини. Серед зелених насаджень слабшає, загасає дія багатьох чинників, що збуджують нервову систему. Лісовий ландшафт діє заспокійливо: у людини, що попадає в обстановку зеленого масиву, помітно поліпшується самопочуття та настрій.

Неорганізований та утилітарний туризм розповсюджений на всіх територіях лісокультурних систем, він поєднує аматорський і професійний збір грибів, дикоростучих ягід, горіхів, лікарських рослин і квітів з відпочинком у лісі. У періоди дозрівання ягід, горіхів, появи грибів десятки тисяч мешканців міст і сіл виїжджають у ліси, нерідко на досить велику відстань від населених пунктів. Цей вид туризму наносить найбільшу шкоду лісовим біоценозам, оскільки відбувається ослаблення та знищення окремих видів рослин і тварин. У територіальних лісокультурних системах найбільш поширені такі види рекреаційних навантажень: витоптування, механічні пошкодження, вилучення, засмічення, випалювання, розполохування лісової фауни [5].

Самодіяльний туризм поширений у всіх лісокультурних системах Північно-Західного Приазов'я. У самодіяльному туризмі туристичні послуги забезпечуються на основі самодіяльності туристів. Туристи самі обирають маршрути і спосіб пересування, забезпечують собі харчування, нічліг і місце відпочинку, намічають і здійснюють екскурсії. Самодіяльний туризм, як сфера масової самодіяльності містить у собі все різноманіття аматорських туристичних заходів, які проводяться відповідно до нормативної бази організації туризму в країні. Низка документів а також ряд державних та громадських організацій, що контролюють їх дотримання, створюють керовану систему самодіяльного туризму. Цим самодіяльний туризм і відрізняється від неорганізованого туризму, де

випадки порушення правил охорони навколишнього середовища й інших нормативних актів не є поодинокими. Чітка організація, продумана розробка маршруту, правильне проведення подорожі й дотримування дисципліни-без всього цього неможливе виконання туристичних завдань туристичними засобами. Виконання функцій керівника туристичної групи пов'язано з наявністю у особи певних якостей: організаторських, комунікативних, креативних тощо. Крім цього, керівник та члени туристичної групи повинні володіти знаннями та вміннями з географії, гідрології, біології, метеорології, історії, етнографії, медицини, кулінарії та ін., що забезпечує безпечне здійснення подорожі.

В останні роки набуло широкого розвитку поняття «екологічний туризм». Екотуризм або екологічний туризм — тип туризму, що полягає у подорожах до природних недоторканих людиною та, часто, природоохоронних територій, намагаючись не здійснювати великого впливу на цю територію. Екологічний туризм допомагає освіті туристів та розвиває у них толерантність, дозволяє збирати гроші на заходи зі збереження території, допомагає розвитку ізольованих поселень. Розвиток екологічного туризму часто розглядається як важливий засіб збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Екологічний туризм найбільш привертає тих туристів, яких турбують проблеми екології. Він часто включає волонтерську роботу, інші активні заходи зі збереження навколишнього середовища та навчальні програми, що допомагають зменшувати негативні аспекти впливу людини на природу. Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств. Екологічний туризм, який дуже часто асоціюють з так званим зеленим або сільським туризмом, передбачає безпосередній контакт людини з природою: відпочинок в екологічно чистих куточках країни, туристичні походи і ночівлі в палаткових містечках, пішохідні екскурсії, відвідини парків, заказників або заповідників [3].

Екологічний туризм обов'язково має містити в собі елементи усвідомленого позитивного ставлення до навколишнього природного середовища, а не тільки його використання, нехай навіть в активних формах.

Висновки. Ліси створюють особливе властиве тільки їм середовище. Приміські ліси пом'якшують клімат, очищають його повітряний басейн від шкідливих домішок, виділяють фітонциди, є місцем туризму та відпочинку громадян, засобом задоволення їхніх естетичних потреб. Площа територіальних рекреаційних лісокультурних систем Північно-Західного Приазов'я складає 5145 га, вона повинна відповідним чином використовуватись для туризму та рекреації, одночасно зі збереженням природної складової лісів. У межах лісокультурних систем виділяють Велико-Анадольський ліс, Старо-Бердянське лісництво, Радивонівське та Богатирське (Алтагирське) лісництво. Серед найбільш поширених та

перспективних видів туризму домінують пішохідний (спортивний) туризм, пізнавальний, самодіяльний, активна форма рекреації (мисливство, рибальство, активні ігри), спортивне орієнтування, кінний туризм, велотуризм, реабілітаційний та екологічний туризм. Перелічені вище види туризму та рекреації не вичерпують усіх форм та напрямків відпочинку населення у територіальних рекреаційних лісокультурних системах Північно-Західного Приазов'я.

Використані джерела

1. Воровка В.П. Обґрунтування кордонів Північно-Західного Приазов'я // *Мат. II Всеукр. наук.-практ. конф. «Географія та екологія: наука і освіта»*. – Умань: УДПУ, 2008.
2. Грабовский Ю.А. Спортивный туризм / Грабовский Ю.А., Скалій О.В., Скалій Т.В. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 304 с.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу / Дмитрук О.Ю. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
4. Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів, постанова КМУ від 14.08.2012 р. № 49
5. Поляков А.К. Древесные насаждения в оптимизации техногенной и рекреационной среды в Приазовье / А.К. Поляков, И.Е. Малюгин, В.П. Тарабрин, В.В. Королев. – К.: Вид-во «Наукова думка», 1992. – 170 с.
6. Решетюк О.В. Рекреаційне лісівництво: навч. посібник / Решетюк О.В. – Чернівці: Рута, 2006. – 90 с.
7. Тарасов А.И. Рекреационное лесопользование / А.И Тарасов. - М.: Агропроиздат, 1986. - 177 с.